

Školjke i kućice puževa (*Mollusca Linnaeus, 1758*) kao prva moneta

Suvad Lelo

SAŽETAK: U ovom radu su prikazani osnovni podaci o upotrebi ljuštura školjkaša kao prve monete („shell money“). Dok su prvi novčići izrađeni u Lidiji u sedmom stoljeću prije Krista, novac „shell money“ se koristio sve do sredine 19. stoljeća. Međutim, danas je vrlo teško precizno reći koje su se vrste mekušaca koristile kao novac na određenim područjima planete, pa čak i u različita vremena. Stoga su u dosadašnjim proučavanjima literaturnih podataka, određene školjke i puževi koji su verificirani korišteni kao novac, a potom su identificirali vrste komparirajući ih s trenutnim taksonomskim nazivima.

Ključne riječi: školjka, puž, ljuštura, cowry, novac, moneta

Shellfish and Snail Houses (*Mollusca Linnaeus, 1758*) as the First Coin

ABSTRACT: In this paper are present basic data about used shells like first moneta („shell money“). While the first coins made in Lydia in the seventh century BC shell money is kept in use until the mid-19th century. However, today it is very difficult to say precisely which species of molluscs are used as money in different areas of the planet and even different times. Therefore, in the present study the literature data with determinate clams and snails that are verified used as money, and then they identified species compared with the current taxonomic names.

Keywords: shall, snail, cowry, shall money, coirs

UVOD

Smatra se da je riječ „novac“ izvedena prema hramu boginje Junone (Juno Moneta; grčki ekvivalent je boginja Hera) koji je bio izgrađen na brdu Kapitol (*Capitulinus mons*) u Rimu (D'Eprio & Pinkowish, 1998), a u kojem je kovan prvi rimski novac. Termin „novac“ se može definirati na više načina, a jedan od njih je: Novac je vrlo specifična roba koju je razvoj svjetske materijalne proizvodnje, razmjene i trgovine izdvojio kao opći i svima prihvatljivo prepoznatljivi ekvivalent vrijednosti

www.numizmatika-hr.blogspot.ba/p/povijest-novca.html;

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44191>) U samom početku robne razmjene osnova „novca“ je bila sadržana u nekoj robi (stoka, školjke, krzno, žito itd.), a često se kao primjer navodi rani latinski termin za novac „*pecunia*“ (lat. *pecus* – govedo). Mnogi narodi Azije, Afrike, Sjeverne i Južne Amerike, a naročito na otocima Pacifika su kao novac koristili kućice (cowry), obično marinske vrste roda *Cypraea* Linnaeus, 1758 (danas izdiferenciranog na više rodova), rijetko kućice kopnenih puževa (*Achatina monetaria* Morelet, 1867), te školjki (vrsta *Oliva carneola*, *Antalis pretiosa* (Sowerby, 1860) itd.) ili drugih mekušaca (*Dentalium pretiosum* Sowerby, 1860) (Quiggin, 1949; Dubin, 1999; Van Damme, 2007; Doceviski, 2018).

Prvi novac, kakvim ga danas doživljavamo, izrađen je u 7. vijeku prije nove ere u Lidiji (Mala Azija). Navedeni novac se izrađivao od „elektruma“, prirodne

legure zlata i srebra, dok se kasnije mnogo češće upotrebljavao bakar ili bronza, a u posljednja dva vijeka mjed, nikal i željezo (<http://numizmatika-hr.blogspot.ba/p/povijest-novca.html>; www.encyclopedia.com).

Ipak, upotreba školjki i kućica puževa se zadržala sve do kraja 19. vijeka (Glyn, 1994), a porezi i manje nabavke na pijacama mogle su se obavljati sve do 1950. godine (www.theperfectcurrency.org/main-history-of-money/history-of-money). Posebna je zanimljivost da čak i danas neka plemena, poput onih u Novoj Gvineji (Sieber, 2019), ili Solomonskim otocima (Barclay et al., 2018) koriste kućice puževa kao novac.

Zbog svega navedenog postavljen je cilj da se biosistematski precizira koje su to vrste čiji su pripadnici korišteni u svrhu robne razmjene, tj. kao novac u začetku civilizacijskog razvoja jer se često pojavljuju ozbiljne greške u navodima vrsta (Duca, 2012).

MATERIJAL I METODE RADA

Podaci u ovom radu su preuzeti iz većeg broja dostupnih radova: Ingersol, 1883; Quiggin, 1949; Hogendom & Johnson, 1986; Glyn, 1994; D'Eprio & Pinkowish, 1998; Dubin, 1999; Saul, 2004; van Damme, 2007; Doolin, 2009; Duca, 2012; Kolar-Dimitrijević, 2013; Barclay et al., 2018; Doceviski, 2018; Sogoba, 2018; Sieber, 2019.

Navodi iz numizmatičkih tekstova o mekušcima (*Mollusca* Linnaeus, 1758) koji su korišteni kao novac

poređeni su s aktuelnim taksonomskim nazivima sa portala: WoRMs (World register of Marine Species; <http://www.marinespecies.org/index.php>).

REZULTATI RADA I DISKUSIJA

Najstariji podaci o korištenju kućica morskih puževa kao novca datiraju iz perioda dinastije Šang (Shang Dynasty; *Shāng cháo*: 1765.-1122. p.n.e; <http://www.cowry.org/archive/NSN306CY.HTM#C>), mada podaci o 18. vijeku prije nove ere jasno ukazuju na vladavinu prve kineske, Ksia dinastije (Xia Dynasty; *Xià Cháo*: 2070.-1600. p.n.e.). U Kini su tradicionalno korištene korištene „cowry“, *Cypraea moneta* Linnaeus, 1758, aktuelno *Monetaria moneta* Linnaeus, 1758 te *C. Annulus* Linnaeus, 1758, aktuelno *Monetaria annulus* Linnaeus, 1758 (porodice Cypraeidae Rafinesque, 1815, reda Littorinomorpha Golikov & Starobogatov, 1975, klase Gastropoda Cuvier, 1795). Jednako su korištene i u Tajlandu, gdje je uvođenjem bahta fiksiran i odnos od 6.400 kućica za 1 baht, kao i u Indiji gdje su ponegdje (region Odiša) korištene do početka 19. vijeka (Encyclopedia Britannica).

U Sjevernoj Americi plemena Indijanaca su kao novac koristili „wampum“ (Ingersol, 1883; Dubin, 1999), tj. kućice ili dijelove kućica individua vrsta morskih puževa *Busycotypus canaliculatus* ili *Busycotypus carica* te školjke „quahog“ („wampi“ – svijetle i „sampi“ – tamne) vrste *Venus mercenaria* (Ingersol, 1883), aktuelno *Mercenaria mercenaria* Linnaeus, 1758 (porodica Veneridae Rafinesque, 1815). *Busycotypus carica* u aktuelnoj biosistematici je *Busycon carica* (Gmelin, 1791), dok je *Busycotypus canaliculatus* (Linnaeus, 1758) aktuelni naziv vrste iz nominotipske potporodice Busyconinae Wade, 1867 porodice Buccinidae Rafinesque, 1815) (Encyclopedia Britannica; Ingersol, 1883; WoRMs).

Od Aljaske do Kalifornije su korištene kućice „liga“ općenito roda *Dentalium* Linnaeus, 1758 (Ingersol, 1883), mada je načešće korištena vrsta aktuelna kombinacija *Antalis pretiosa* (Sowerby, 1860) porodice Dentaliidae Children, 1834 i reda Dentaliida Starobogatov, 1974 (klase Scaphopoda Bronn, 1862). U južnim područjima Kalifornije su korištene jedinke vrste *Olivella biplicata* Sowerby, 1825 porodice Olividae Latreille, 1825, reda Neogastropoda Wenz, 1938 (klase Gastropoda Cuvier, 1795). Mnoga plemena Kalifornije su sve do 19. vijeka koristila kao novac jedinke roda *Saxidomus* Conrad, 1837, najvjerovatnije vrste *Saxidomus nuttalli* Dixon, 1788 porodica Veneridae Rafinesque, 1815 (reda Venerida Gray, 1854, klase Bivalvia Linnaeus, 1758; WoRMs).

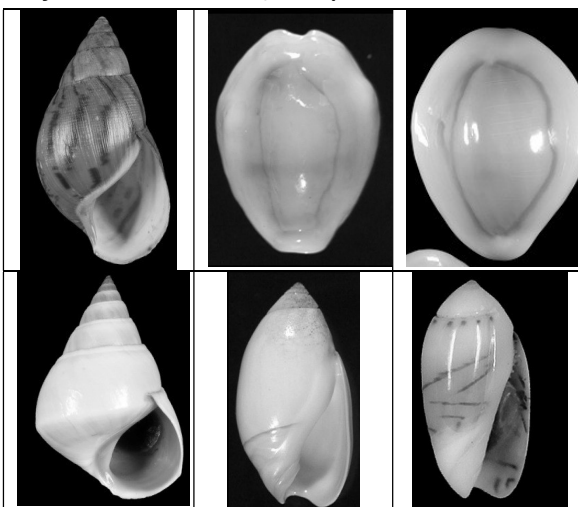
U Sjevernoj Americi općenito su korištene školjke vrste *Pachyderma crassatelloides* (Enciklopedija Britanika) – vjerovatno *Cytherea crassatelloides* Conrad, 1837 aktuelno *Tivela stultorum* (Mawe, 1823) porodice Veneridae Rafinesque, 1815, dok su u Kaliforniji pored *Antalis pretiosa* Sowerby, koje su uobičajeno koristile kontinentalnije raspoređene populacije Indijanaca, uz obalu korištene školjke vrste *Tapes gracilis* Gould, 1855 (= *Saxidomus gracilis* Gould, 1855) – aktuelno *Saxidomus nuttalli* Conrad, 1837, dok su na otocima korištene kućice vrste *Litorina obesa* (Sowerby, 1832) (navedena kao *Litorina obesa?* Enciklopedija Britanika) čiji je aktuelni naziv *Littoraria coccinea* (Gmelin, 1791)(Enciklopedija Britanika; WoRMs).

U Africi su obično korištene „cowry“, *Monetaria moneta* (Linnaeus, 1758) *M. annulus* (Linnaeus, 1758) porodice Cypraeidae Rafinesque, 1815, kućice (zanimljiv je poredbeni odnos vrijednosti navedene valute; Tab. 1), ali je poznato da su korištene i drugačije vrste poput *Oliva nana* Lamarck, 1811, negdje *Oliva zenopira* Duclos, 1835 (= *Olivancillaria zenopira* (Duclos, 1835)) aktuelne kombinacije *Olivella nana* (Lamarck, 1811) porodice Olividae Latreille, 1825 u Beninu i Kongu, kao i *Achatina monetaria* Morelet, 1867 (aktuelno *Achatina balteata* Reeve, 1849 porodice Achatinidae Swainson, 1840, reda Stylommatophora Schmidt, 1855, klase Gastropoda Linnaeus, 1758) u Angoli i zapadnoj Africi pod Portugalskom okupacijom. Zanimljivo je da „cowry“ ima i „viši valutni odnos“, tj. 40 kućica su „1 string“ (ogrlica), 50 ogrlica su „1 head“ (glava), a 10 glava su „1 bag“ (vreća) (Saul, 2004; Sogoba, 2018; Hogendom & Johnson, 1986; tabela 1.).

Tabela 1. Izvod „cjenovnika“ u „cowry“ valuti u selu plemena Baganda u Africi u 19. vijeku (Doolin, 2009)

Artikal	Cijena
Kokoš	25
Lula	50-100
Koza	500
Krava	2.500
Rob	20.000-50.000

Ipak, posebno je zanimljivo da se kućice puževa (rjeđe i školjke) i danas koriste kao u slobodnoj razmjeni dobara, tj. kao novac. U Novoj Gvineji koriste se kućice puža *Monetaria moneta* Linnaeus, 1758 (Sieber, 2019), dok se na Solomonskim otocima koristi više vrsta školjki: „kakadu“ – *Anadara granosa* (Linnaeus, 1758) aktuelno *Tegillarca granosa* (Linnaeus, 1758) iz porodice Arcidae Lamarck, 1809 reda Arcida Stoliczka, 1871; „kurila“ – *Atrina vexillum* (Born, 1778) iz porodice Pinnidae Leach, 1819 reda Ostreida Férussac, 1822; „romu“ – *Chama pacifica* Broderip, 1835 iz porodice Chamidae Lamarck, 1809 reda Venerida Gray, 1854; „ke’e“ – *Beguinia semiorbiculata* (Linnaeus, 1758) iz porodice Cerditidae Férussac, 1822 reda Carditida Dall, 1889 (sve iz klase školjki: Bivalvia Linnaeus, 1758).

Slike 1-6. Prikaz kućica korištenih kao novac: *A. balteata* Reeve, *M. moneta* (L.), *M. annulus* (L.), *L. coccinea* (Gmelin), *O. biplicata* (Sowerby), *O. nana* (Lamarck); iz više izvora

No, nije to više klasični novac kako ga doživljavamo u svakodnevici, već je to više grana draguljarstva, odnosno govorimo o proizvodnji nakita od cijelih ili dijelova kućica puževa ili školjki (Barclay et al., 2018; tabela 2.).

Na prostorima zapadnog dijela Balkanskog poluotoka nema navoda o korištenju školjki i kućica kao puževa. Postoje decidni podaci da je krzno imalo osnovnu ulogu u razmjeni dobara sve do 9. vijeka (Kolar-Dimitrijević, 2013).

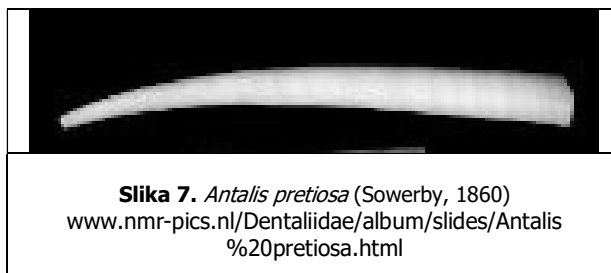
Analiza dostupne literature je pokazala da se decidno navodi 13 vrsta (šest školjki, šest puževa i jedna koponožaca) čiji su predstavnici, tj. njihove kućice ili školjke korištene kao novac (tabela 2; slike 1-13).

Tabela 2. Klasifikacijski pregled vrsta (prema portalu WoRMs) mekušaca čiji su dijelovi u radu spomenuti kao novac

Kategorija	Takson
Klasa (classis)	Scaphopoda Bronn, 1862
Red (ordo)	Dentaliida Starobogatov, 1974
Porodica (familia)	Dentaliidae Children, 1834
Rod (genus)	<i>Antalis</i> Adams & Adams, 1854
Vrsta (species)	<i>A. pretiosa</i> (Sowerby, 1860)
Klasa (classis)	Gastropoda Cuvier, 1795
Red (ordo)	Neogastropoda Wenz, 1938
Porodica (familia)	Olividae Latreille, 1825
Rod (genus)	<i>Olivella</i> Swainson, 1831
Vrsta (species)	<i>O. biplicata</i> (Sowerby, 1825)
Vrsta (species)	<i>O. nana</i> (Lamarck, 1811)
Red (ordo)	Littorinomorpha Golikov & Starobogatov, 1975
Porodica (familia)	Littorinidae Children, 1834
Rod (genus)	<i>Littoraria</i> Gray, 1833
Vrsta (species)	<i>L. coccinea</i> (Gmelin, 1791)
Porodica (familia)	Cypraeidae Rafinesque, 1815
Rod (genus)	<i>Monetaria</i> Troschel, 1863
Vrsta (species)	<i>M. moneta</i> (Linnaeus, 1758)
Vrsta (species)	<i>M. annulus</i> (Linnaeus, 1758)
Red (ordo)	Stylomatophora Schmidt, 1855
Porodica (familia)	Achatinidae Swainson, 1840
Rod (genus)	<i>Achatina</i> Lamarck, 1799
Vrsta (species)	<i>A. balteata</i> Reeve, 1849
Klasa (classis)	Bivalvia Linnaeus, 1758
Red (ordo)	Venerida Gray, 1854
Porodica (familia)	Veneridae Rafinesque, 1815
Rod (genus)	<i>Saxidomus</i> Conrad, 1837
Vrsta (species)	<i>S. nuttalli</i> Dixon, 1788
Rod (genus)	<i>Tivela</i> Link, 1807
Vrsta (species)	<i>T. stultorum</i> (Mawe, 1823)
Porodica (familia)	Chamidae Lamarck, 1809
Rod (genus)	<i>Chama</i> Linnaeus, 1758
Vrsta (species)	<i>Ch. pacifica</i> Broderip, 1835
Red (ordo)	Arcida Stoliczka, 1871
Porodica (familia)	Arcidae Lamarck, 1809
Rod (genus)	<i>Tegillarca</i> Iredale, 1939
Vrsta (species)	<i>T. granosa</i> (Linnaeus, 1758)
Red (ordo)	Ostreida Férussac, 1822
Porodica (familia)	Pinnidae Leach, 1819
Rod (genus)	<i>Atrina</i> Gray, 1842
Vrsta (species)	<i>A. vexillum</i> (Born, 1778)
Red (ordo)	Carditida Dall, 1889
Porodica (familia)	Cereditidae Férussac, 1822
Rod (genus)	<i>Bequina</i> Röding, 1798
Vrsta (species)	<i>B. semiorbiculata</i> (Linnaeus, 1758)

Navodi za druge vrste nisu pouzdano utvrđeni u naučnom smislu (*Trivia monacha*, *T. arctica* – <https://en.wikipedia.org/wiki/Cowrie>, naprimjer), ali je

jasno da je distinkcija vrsta, kao što su predstavnici roda *Antalis* Adams & Adams, 1854 vrlo teška (kao i skoro svih drugih navedenih rodova) pa su zasigurno korištene i druge bliskosrodne vrste pored navedenih.

ZAKLJUČAK

Analizom literaturnih podataka pouzdano je utvrđeno da su kao novac dugo vremena korištene kućice puževa ili školjki. U biosistematskom smislu prepoznato je 13 vrsta mekušaca: jedna vrsta koponožaca (Scaphopoda Bronn, 1862) te po šest vrsta puževa (Gastropoda Cuvier, 1795) i školjki (Bivalvia Linnaeus, 1758). Od šest vrsta puževa samo je jedna kopnena, dok su sve ostale marinske vrste.

LITERATURA

- Barclay, K., McClean, N., Foale, S., Sulu, R., & Lawless, S. (2018). Lagoon livelihoods: gender and shell money in Langalanga, Solomon Islands. *Maritime Studies*, 17(2), 199-211.
- D'Eprio, P., & Pinkowish, M. D. (1998). *What Are the Seven Wonders of the World?* Anchor Books, Doubleday.
- Doceviski, B. (2018). Cowry shell coins: an ancient monetary system based on sea shells used on almost every continent. <https://www.thevintagenews.com/2018/01/21/cowry-shell-coins/>.
- Doolin, A. (2009). *Cypraea moneta* (Linné) (the money cowry). <https://web.archive.org/web/20090405172236/http://www.cowry.org/archive/NSN306CY.HTM#C>
- Dubin, L. S. (1999). *North American Indian Jewelry and Adornment: From Prehistory to the Present*. Harry N. Abrams, New York.
- Duca, D. (2012). Novac i školjka. *Numizmatičke vijesti*, 54(65), 15-20.

- Encyclopædia Britannica (1911). Shell-money. Cambridge University Press. p. 833.
- Glyn, D. (1994). *A History of Money, from Ancient Times to the Present Day*. University of Wales, Wales.
- Hogendom, J., & Johnson, M. (1986). The cowrie. In: *The Shell money of the Slave Trade (African Studies)*. Cambridge University Press, Cambridge.
- <http://numizmatika-hr.blogspot.ba/p/povijest-novca.html>.
- <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44191>.
www.cowry.org/archive/NSN306CY.HTM#C.
- <http://www.marinespecies.org/index.php>.
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Cowrie>.
- <https://www.encyclopedia.com/reference/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/shell-money>.
- Ingersol, E. (1883). Wampum and its history. *American Naturalist*, 17(5), 467-479.
- Kolar-Dimitrijević, M. (2013). Povijest novca u Hrvatskoj: od 1527. do 1941. godine. Hrvatska Narodna Banka, Zagreb.
- Quiggin, H. (1949). A survey of primitive money. The beginnings of currency. Methuen & Co., London.
- Saul, M. (2004). Money in Colonial Transition: Cowries and Francs in West Africa. *American Anthropologist*, 106(1), 71-84.
- Sieber, C. (2019). In Papua New Guinea, a Tribe Still Uses Shells as Money. https://www.vice.com/en_au/article/9kp5ye/papua-new-guinea-tolai-tribe-shell-money. Pristupljeno 05.12.2019.
- Sogoba, M. (2018). The Cowrie Shell: Monetary and Symbolic Value. <https://www.culturesofwestafrica.com/cowrie-shell-monetary-symbolic-value/>. Pristupljeno 05.12.2019.
- Van Damme, I. (2007). Cowrie Shells, a trade currency. Retrieved May 4, 2018, from *National Bank of Belgium Museum*.
www.nmr-pics.nl/Dentaliidae/album/slides/Antalis%20pretiosa.html.
- www.theperfectcurrency.org/main-history-of-money/history-of-money.

INFORMACIJE O AUTORU

Suvad Lelo

Prirodno-matematički fakultet
Univerziteta u Sarajevu
Bosna i Hercegovina
e-mail: suvadlelo@gmail.com